

Försvarsdebatt i en orolig tid

Debatten kring centraliseringen av militärledningen i Sverige 1936

MARTINA LUKSIC

C-uppsats Militärhistoria HT 2021

Handledare: Cecilia Notini

Innehållsförteckning

1.	Inledning	2
1.1	Bakgrund.....	2
1.2	Tidigare forskning.....	3
1.3	Teori.....	7
2.	Syfte, frågeställning och avgränsning	10
2.1	Syfte.....	10
2.2	Frågeställning	10
2.3	Avgränsning.....	11
3.	Material och metod.....	12
3.1	Material.....	12
3.2	Metod.....	13
4.	Undersökning	14
4.1	Argument förda av politiker.....	17
4.2	Argument förda av militären.....	27
4.3	Åsiktslinjer	34
5.	Avslutning	36
5.1	Slutsatser	36
5.2	Vidare forskning	38
6.	Källförteckning	39
6.1	Tryckta källor.....	39
6.2	Referenslitteratur	39

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Innan 1925 års försvarsbeslut kom till stånd föreslog sakkunniga att ett centralt ämbetsverk uppkallat försvarsförvaltningen skulle organiseras. Förslaget förkastades av samtliga militära myndigheter men förändringar i försvarets ledning började skymta. Den nya försvarsgrenen flygvapnet fick en mer koncentrerad ledning där chefen för flygvapnet direkt underställdes Kungl. Maj:t. Det påföljande året insåg Försvarsdepartementet bristerna i ledningsorganisationen och tillsatte därav ännu en utredning år 1926, kallad 1926 års beredning. Beredningen influerades av det nyorganiserade flygvapnet och föreslog därav särskilda försvarsgrensledningar och ett försvarsråd för att uppnå liknande organisering hos samtliga grenar. Försvarsrådet skulle bestå av stats-, utrikes-, försvars- och finansministrar, de tre försvarsgrenscheferna samt ordförande i rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap. Intresset för en centraliserad försvarsledning växte men förslaget om en högsta ledning skulle dröja.¹

Visionen i Europa efter första världskriget blev som förväntat att aldrig igen hamna i krig. Därav blev Nationernas Förbund (NF) och Genève ett forum för internationell politik under mellankrigsåren. Det som allra oftast stod på tapeten när utrikesministrarna från olika länder träffades var avrustningsfrågor och den internationella ekonomins problem. Det rådde enighet i förbundet om att varje stat skulle arbeta fredsfrämjande. Trots denna vision och avrustningsöverenskommelse började Tyskland åretupprusta och nationalistiska samt fascistiska tankar växte i Europa. Likaså bröt Japan freden 1931 och lämnade NF.

Sverige, liksom många andra länder hade nedrustat i en värld med nu rådande osäkerhetstillstånd. 1930 påbörjades Sveriges försvarsutredning, även kallat "1930 års försvarskommission", med fokus på att undersöka möjligheterna inom svenskt försvar i detta ovissa läge. Försvarskommissionen presenterade 1935 sitt betänkande med förslag till ordnande av en centraliserad försvarsledning. En del av förslaget var att upprätta en försvarsstab och ett överbefälhavarämbete redan i fredstid. Motiveringen

¹ Arvid Cronenberg, "Från vasatid till andra världskriget", i *Arméns ledning från vasatid till nutid*, red. Lennart Rönnberg, 1995, Stockholm, s. 50-51

till förslaget var bland annat att det krävdes en rationalisering och effektivisering av försvarsanstalterna. Förslaget väckte skilda reaktioner och en rad meningsskiljaktigheter blev framträdande inom riksdagen. Det särskilda utskottet, regeringen och olika partier presenterade propositioner och motioner som reaktion på försvarskommissionens framlagda betänkande.

Det är denna debatt som står i fokus för denna uppsats. Debatten diskuteras med fokus på vilken ställning aktörerna tog i frågan, vilka som var de huvudsakliga argumentationslinjerna och hur dessa meningsskiljaktigheter kan förklaras.

1.2 Tidigare forskning

Historiker har av okänd anledning valt att inte fördjupa sig i debatten kring centraliseringen av militärledningen år 1936. Därav har det uppstått en tydlig forskningslucka. Den tidigare forskningen på ämnet som här efter skall presenteras har diskuterat Sveriges försvar under 1930-talet, utvalda delar av debatten som fördes kring försvarsreformen, den växande oron i Europa och Sverige under den relevanta tiden med mera. Därmed skall jag ta mig an att fylla forskningsluckan i denna uppsats.

I antologin *Neutralitet och försvar: Perspektiv på svensk säkerhetspolitik 1809–1985* finner vi några artiklar som bearbetar den relevanta tidpunkten i samband med neutralitetspolitik, säkerhetspolitik och försvarspolitik.² Den första artikeln behandlar svensk neutralitetspolitik i historiskt perspektiv. Författarna förklarar olika faktorer som ligger bakom den svenska neutralitetstraditionens uppkomst vilket i sin tur även förklarar varför olika reformeringar genomfördes. Dessutom förklarar de hur socialdemokratin under mellankrigstiden ville prioritera nedrustning och kollektiv säkerhet men att de i samband med Tysklands och Italiens utträde ur NF samt NF:s växande maktblocks bildning gjorde en återgång till neutraliteten.³ Baserat på texten får läsaren insikt i socialdemokraternas ställningstagande i försvarsfrågorna under

² Bo Hugemark, 1986, Stockholm

³ Alf W. Johansson & Torbjörn Norman, "Den svenska neutralitetspolitiken i historiskt perspektiv", i *Neutralitet och försvar: Perspektiv på svensk säkerhetspolitik 1809–1985*, red. Bo Hugemark, 1986, Stockholm, s. 23

1930-talet. Men hänger deras återgång till neutralitet ihop med dess ställningstagande kring förslagen framförda av 1935 års försvarskommission?

Fortsatt uppmärksammar Arvid Cronenberg i den andra artikeln i antologin olika partiers ställningstaganden. Han skriver att den starka pacifistiska falangen inom det socialdemokratiska partiet genomdrev tillsammans med dem frisinnade ett beslut om en ny parlamentarisk utredning för att undvika en ny upprustning som enligt dem börjades diskuteras. Detta resulterade i 1930 års försvarskommission som 1935 föreslog en främst kvalitativ förstärkning av fälthären och uppbyggnad av flygvapnet.⁴ Fortsatt nämner han vad denna krigsorganisation innebar i praktiken samt generalstabens medvetenhet om 1937 års krigsplanläggningens bräckliga formella auktoritet.⁵ Det är av intresse för uppsatsen att undersöka om generalstaben uttryckte denna medvetenhet under försvarsdebatten 1936.

Även Klaus-Richard Böhme skriver om politikernas syn på försvarsfrågan på 1930-talet men kopplar dem oftast till ekonomi och budgetförslag. Böhme och Cronenberg är ense om att 1936 års försvarsbeslut främst syftade till kvalitetsmässiga förbättringar av försvaret. En sådan förbättring skulle bland annat uppnås genom upprättande av försvarsstaben. Till skillnad från tidigare artiklar uppmärksammar Böhme varför försvarsstaben tillsattes. Han skriver att det ända sedan 1890-talet funnits en vilja att centralisera försvarets ledning men att regeringens olika förslag ofta kritiserades av militära remissinstanser, även när regeringen tillkallat militära experter.⁶ Detta visar på att de militära remissinstanserna regelbundet förde debatt i dessa frågor innan försvarsbeslutet 1936 och det skall därav bli intressant att undersöka om även regeringens framlagda proposition 1936 blev kritiserad av militära remissinstanser.

Bo K.A. Huldt skriver att 1936 års försvarsbeslut skapade ett starkt nationellt försvar som stöd för en oberoende och neutral politik.⁷ Men som resterande artiklar har

⁴ Arvid Cronenberg, "Säkerhetspolitik och krigsplanering: Huvudlinjer i arméns operativa planering 1906–1945", i *Neutralitet och försvar: Perspektiv på svensk säkerhetspolitik 1809–1985*, red. Bo Hugemark, 1986, Stockholm, s. s. 108–109

⁵ Ibid, s. 116

⁶ Klaus-Richard Böhme, "Huvuddragen i svensk försvarspolitik 1925–1945", i *Neutralitet och försvar: Perspektiv på svensk säkerhetspolitik 1809–1985*, red. Bo Hugemark, 1986, Stockholm, s. 172

⁷ Bo K.A. Huldt, "Svensk nedrustnings- och säkerhetspolitik från tjugotal till åttiotal", i *Neutralitet och försvar: Perspektiv på svensk säkerhetspolitik 1809–1985*, red. Bo Hugemark, 1986, Stockholm, s. 187

påpekat skrev även Huldt att socialdemokratin ville fortsätta med nedrustningen av försvaret men även att Sverige tillsammans med dem nordiska länderna en sista gång försökte få igång nedrustningsförhandlingarna 1936.⁸ Socialdemokraterna regerade tillsammans med Bondeförbundet under tiden och informationen går i linje med resterande artiklar gällande socialdemokratin ställningstagande. Det har framgått att socialdemokraterna, bondeförbundet och dem frisinnade som senare gick under namnet folkpartiet stod under mellankrigstiden enade i nedrustningsfrågan. Utöver det har det även visat sig att militära remissinstanser ofta kritiserade regeringens olika förslag. Eftersom artiklarna har framfört vilka ställningstaganden parterna tog i försvarsfrågan under mellankrigstiden har de delvis bidragit med förväntningar över att parterna tog samma eller liknande ställning i debatten kring upprättandet av försvarsstaben och överbefälhavarämbetet.

I boken *Samhället och Försvaret*, kapitel VI, tar Lars Danius upp bakgrunden till 1936 års försvarsordning. Han börjar med att presentera den oro som föddes i Sverige när bland annat Tyskland, Ryssland och England började rusta upp genom utvecklade industrier och förändrad värnplikt. Därefter visar han på hur bristfälligt Sveriges försvar var år 1934 och att det labila läget hade blivit en fara för världsfreden. Efter tillsättandet av en försvarskommission 1930 sammanfattar kommissionen utrikesläget och berättar vilka militära maktmedel som krävs för rikets frihet. Allt detta presenterar Danius så att läsaren skall förstå varför upprustningen tog plats samt den debatt som fördes inför upprustningen. Läsaren får följa delar av debatten med fokus på Per Albin Hanssons uttalanden men vid flera tillfällen uteblir olika talares identiteter. Men ett namngivet uttalande, av Herr Vougt ger läsaren en inblick i hur olika parter såg på ett neutralitetsförsvar. Vougt menade att Sverige var på väg att skapa ett självständighetsförsvar och att det därav inte borde kallas neutralitetsförsvar.⁹ Trots uppmärksammandet av debatten finner jag inget uttalande som rör frågan om upprättandet av försvarsstaben eller överbefälhavarämbetet. Det enda Danius skrev om ämnet var att försvarsordningen innebar en gemensam försvarsstab och att detta berodde på det nutida krigets krav på samverkan mellan

⁸ Bo K.A. Huldt, "Svensk nedrustnings- och säkerhetspolitik från tjugotal till åttiotal", i *Neutralitet och försvar: Perspektiv på svensk säkerhetspolitik 1809–1985*, red. Bo Hugemark, 1986, Stockholm, s. 194

⁹ Lars Danius, *Samhället och försvaret. Återblick på svensk försvarspolitik 1809-1955*, 1956, Uppsala, s. 149

styrkor ur olika försvarsgrenar men några åsikter kring det går inte att utläsa.¹⁰ Dessutom har uteblivandet av namngivna talare försvårat för läsaren att noggrant följa de presenterade delarna av debatten.

Författaren Klas Åmark hade till skillnad från resterande historiker ett intresse för att skriva om opinionsbildningen innan andra världskriget. Förutsättningarna omöjliggjorde dock detta eftersom materialet var otillräckligt år 1973 när avhandlingen skrevs. Därmed ledde avhandlingens begränsning honom in på en idéanalytisk undersökning av innehållet i den offentliga opinionsbildningen, även betecknat den offentliga debatten kring den internationella politiken och den svenska utrikes- och försvarspolitik år 1938–39. I avhandlingen skriver han om olika ståndpunkter och skiljelinjer som olika tidningar tillsammans med politiker och militärer uttryckte. I slutet av avhandlingen konstaterar han att det fanns tre viktigaste linjer: *den säkerhetspolitiska linjen, isolationslinjen och självständighetslinjen* (se nedan i 1.3 teori). Där ingår även deras ställningstaganden i NF-frågan, det nordiska samarbetet, Ålandsfrågan och försvarspolitik.¹¹ Åmarks avhandling visar på att det fanns en oenighet i svensk utrikes- och försvarspolitik under åren närmast andra världskrigets utbrott, vilket även skall undersökas i denna uppsats.

I boken *Svensk rädsla: Offentlig fruktan i Sverige under 1900-talets första hälft* uppmärksammar Sverker Oredsson 1930-talets försvarsfråga, regeringspropositioner och ställningstaganden kring upprustningsfrågan för att påvisa hur rädslan för Tyskland och dess grannskap påverkade svensk försvarspolitik. Oredssons bok likt föregående böcker uppmärksammar den oro som växer genom att fokusera på Socialdemokraternas uttalanden och viljor under 1932–1939. Bland annat skriver han om Allan Vougts och Harald Åkerbergs förståelse för den oro världssituationen framkallar i Sverige trots att de ville ligga kvar på 1925 års försvarsbesluts nivå.¹² Detta visar på att rädslan inte alltid ledde till en upprustningsönskan. I samband med olika socialdemokraters uttalanden berörs även tidningen Social-Demokraten där inläggen kunde vara av olika karaktär, till skillnad från dem tidningar Åmark skrev

¹⁰ Lars Danius, *Samhället och försvaret. Återblick på svensk försvarspolitik 1809-1955*, 1956, Uppsala, s. 152

¹¹ Klas Åmark, *Makt eller moral: Svensk offentlig debatt om internationell politik och svensk utrikes- och försvarspolitik 1938-1939*, 1973, Stockholm, s. 287-291

¹² Sverker Oredsson, *Svensk rädsla: Offentlig fruktan i Sverige under 1900-talets första hälft*, 2001, Lund, s. 178-179

om. Avslutningsvis nämner Oredsson lika lite om försvarsstaben och tillsättandet av överbefälhavare som bland annat boken *Samhället och försvaret*.

Efter redogörandet av den tidigare forskningen är det lägligt att presentera uppsatsens teoretiska anknytning som är kopplingen till Klas Åmarks tre viktigaste åsiktslinjer. Deras ställningstagande i försvarsfrågorna skall prövas i debatten kring centraliseringen av militärledningen 1936, med fokus på upprättande av en försvarsstab och ett överbefälhavarämbete. Åmark har konstaterat att det fanns generella meningsskiljaktigheter inom försvarspolitiska frågor 1938-39. I denna uppsats kommer jag att undersöka huruvida de även hade hunnit framträda redan 1936.

1.3 Teori

Klas Åmark fastställde i sin avhandling att det fanns några framträdande linjer inom försvarsfrågorna som i stora drag skilde sig åt beroende på ideologi. Ett utav dem var den *säkerhetspolitiska linjen* som till störst del bestod av högertidningar och högerpolitiker. Deras vision var att det krävdes ett starkt försvar för att avskräcka fiender från anfall. *Isolutionslinjen* som företrädde av liberala tidningar och folkpartiets ledning drev idén om att försvarets storlek och utformning skulle bestämmas av hotets styrka. *Självständighetslinjen* som även betecknas regeringslinjen företrädde av främst socialistiska tidningar men även vissa liberala tidningar och menade att försvaret skulle rustas upp med tonvikt på den materiella sidan och kortsiktiga åtgärder.¹³

De doktriner som var dominerande för de som företrädde den *säkerhetspolitiska linjen* var bland andra den maktpolitiska doktrinen. Eftersom alla stormakter betraktades som lika stora hot ansåg de att de inte borde stödja någon part i ett framtida krig. Detta blev den främsta anledningen som styrkte ett neutralitetsförhållande gentemot stormakterna. En annan dominerande doktrin var att militära resurser var avgörande vid konflikt med andra stater och därav borde Sverige eftersträva ett starkt militärt försvar. Den inställning Sverige skulle ha i utrikespolitiska frågor var att försvara Sveriges intressen.¹⁴ Gruppen som representerade linjen satte därmed stor press på det

¹³ Klas Åmark, *Makt eller moral: Svensk offentlig debatt om internationell politik och svensk utrikes- och försvarspolitik 1938-1939*, 1973, Stockholm, s. 287-291

¹⁴ Ibid, s. 185-186

svenska försvaret eftersom försvaret skulle vara så starkt att det avskräckte stormakter från anfall och vid anfall kunna slå tillbaka.¹⁵ För att försvaret skulle vara så effektivt som möjligt var det även viktigt att stärka och utveckla samtliga försvarsgrenar. Likaså skulle effektivitet uppnås genom ständig beredskap eftersom de ansåg att krigsriskerna inte skulle vara den faktor som bestämde försvarets omfattning. Försvaret skulle alltid vara redo att slå tillbaka anfall. Trots detta använde sig gruppen av krigsriskerna som argument för att motivera upprustning.¹⁶

I den säkerhetspolitiska gruppen deltog tidningsmän, militärer och politiker som var enade i frågan om att det krävdes ett förstärkt försvar.¹⁷ Dock kunde det råda oenighet inom gruppen.¹⁸ Eftersom gruppen ansåg att det var betydelsefullt med nationell enighet antog Åmark att avvikande åsikter tonades ned inom gruppen. Exempelvis valde de att i Ålandsfrågan stödja regeringen för att uppnå enighet istället för att presentera förslag på utformningar.¹⁹

Isolutionslinjens huvudprincip för att hindra att Sverige hamnade i krig var att föra neutralitetspolitik genom att inte engagera sig utrikespolitiskt. Till skillnad från andra linjer fokuserade *isolutionslinjen* på de risker detta engagemang kunde medföra istället för potentiella fördelar.²⁰ Den dominerande doktrinen var att verka fredsbevarande med neutralitet som medel i utrikespolitiken. Dock var neutralitetsomfattningen till viss del obestämd eftersom den vid växande hot från en stormakt kunde övergå till någon sorts anpassningspolitik. Exempelvis ansåg de att Sverige vid konflikt borde föra förhandlingspolitik med stormakten i fråga.²¹ Gruppen som stöttade linjen ansåg att det främsta medlet för att uppnå ett effektivt försvar var politiskt. De menade att det inte behövdes ett starkt försvar som den *säkerhetspolitiska linjen* yrkade på, att Sverige inte behövde hävda sin makt eller beblanda sig i andra länders förhållanden.²² Istället skulle de analysera hotets specifika förutsättningar och låta dess styrka påverka försvarets omfattning och

¹⁵ Klas Åmark, *Makt eller moral: Svensk offentlig debatt om internationell politik och svensk utrikes- och försvarspolitik 1938-1939*, 1973, Stockholm, s. 192

¹⁶ *Ibid*, s. 192-193

¹⁷ *Ibid*, s. 202

¹⁸ *Ibid*, s. 188

¹⁹ *Ibid*, s. 190

²⁰ *Ibid*, s. 242

²¹ *Ibid*, s. 251-252

²² *Ibid*, s. 254

utformning. På grund av den fredsbevarande doktrinen ställde inte isolationsgruppen några krav på försvaret förutom att försvara Sverige vid anfall.²³

Men även i denna grupp fanns det oenigheter trots att de påpekade behovet av enighet i försvarsfrågan mellan samtliga parter.²⁴ Bland annat var denna oenighet framträdande i frågan om hur Sveriges politik i förhållande till NF skulle utformas.²⁵

Någonstans vart det i varje fall rådde enighet i NF frågan var inom gruppen representerande *självständighetslinjen*, till en början. För denna grupp var den kollektiva säkerheten det effektivaste medlet för att förhindra att ett allmänt krig bröt ut. Denna metod skulle ge mindre stater säkerhet samtidigt som den skulle verka i avskräckande syfte gentemot angripare eftersom en del av den kollektiva säkerheten var sanktionsingripanden.²⁶ Dock blev denna metod en framtidsidé efter Abessinienkrisen som visade att idén inte fungerade i praktiken. Ämnet och deras ställningstagande diskuterades och förändrades flertal gånger fram till mars 1938 då socialdemokratiska riksdagsgruppen beslutade att den kollektiva säkerheten inte var lämplig för tillfället. Beslutet fick dock inte fullt stöd från självständighetsgruppen på grund av oenighet.²⁷

Självständighetslinjens idé var att bidra till att förebygga ett allmänt krig genom att visa solidaritet med andra stater och folkgrupper. Eftersom de ville behålla den svenska statliga neutraliteten behövde solidaritetsaktionerna ske partipolitiskt för att inte äventyra neutraliteten. Solidaritetsaktionerna innebar politiska ställningstagandet i resolutioner, demonstrationer och tidningsledare, insamlingar och andra former för ekonomiskt och humanitärt stöd.²⁸ Vidare vilade självständighetsgruppens tankar gällande försvarets utformning på två doktriner: verklighetsuppfattningen om landets begränsade resurser och elasticitetsteorin. De menade att ett upprustat försvar kunde hävda landets neutralitet men på grund av de begränsade resurserna var det inte rimligt att rusta för att kunna slå tillbaka ett stormaktsanfall. Försvarets omfattning menade de borde anpassas efter den rådande krigsriskerna och utformas så att snabb

²³ Klas Åmark, *Makt eller moral: Svensk offentlig debatt om internationell politik och svensk utrikes- och försvarspolitik 1938-1939*, 1973, Stockholm, s. 255

²⁴ Ibid, s. 255

²⁵ Ibid, s. 245

²⁶ Ibid, s. 209

²⁷ Ibid, s. 210-213

²⁸ Ibid, s. 215-216

upprustning och nedrustning möjliggjordes. Även denna grupp motsatte sig säkerhetspolitiska gruppens idé om ett permanent försvar på hög nivå.²⁹

Åmark menade att dessa tre åsiktslinjer var störst under 1938-39 och därav borde dessa åsikter vuxit fram åren innan. Dessutom behandlade de försvarsfrågor vilket gör det möjligt att undersöka om dessa åsikter var framträdande i försvarsdebatten år 1936. Debatten som skall undersökas består av både politikernas och militärernas uttalanden vilket möjliggör hypoteser om vem som tillhörde vilken åsiktsgrupp 1938-39.

2. Syfte, frågeställning och avgränsning

2.1 Syfte

Syftet med uppsatsen är att undersöka vilka åsikter, skiljelinjer och argument som fanns och framfördes av olika parter i debatten kring centraliseringen av militärledningen 1936. Parter som skall uppmärksammas i debatten är politiker och militären. Deras bidrag till debatten skall baseras på riksdagsprotokoll, motioner och en militär tidskrift. Förhoppningen med uppsatsen är att fylla den forskningslucka som finns kring ämnet och därmed bidra till mer kunskap kring Sveriges förändrade försvarspolitik vid slutet av 1930-talet.

En del av uppsatsens syfte är även att pröva dem generella åsiktslinjerna som presenteras i Klas Åmarks avhandling. Detta görs för att undersöka om dessa åsiktslinjer redan fanns i debatten om centraliseringen av försvaret 1936 samt hur dessa i sådana fall påverkade parternas ställningstaganden i debatten. Om åsikterna däremot inte var framträdande i debatten ger det upphov till vidare forskning.

2.2 Frågeställning

För att kunna uppnå studiens syfte har en övergripande frågeställning formulerats:

- Hur diskuterades förslaget om upprättandet av försvarsstaben och överbefälshavarämbetet inom svensk politisk och militär debatt 1936?

²⁹ Klas Åmark, *Makt eller moral: Svensk offentlig debatt om internationell politik och svensk utrikes- och försvarspolitik 1938-1939*, 1973, Stockholm, s. 235-236

För att underlätta undersökningen har uppsatsens huvudfrågeställning brutits ned i flertal operationaliserande frågor:

- Vilka huvudsakliga argumentationslinjer kan urskiljas?
- Om och i så fall på vilket sätt skiljer sig ställningstagandena åt mellan politikerna och militären?
- Hur förhåller sig ställningstagandena kring centraliseringen (upprättandet av försvarsstaben och överbefälshavarämbetet) till de tre åsiktslinjer som Åmark visat präglade svensk försvarspolitisk debatt 1938-39?

2.3 Avgränsning

I uppsatsen har det gjorts en aktiv avgränsning till att inte diskutera budget som är ett återkommande ämne i debatten på ett djupare och detaljerat plan. Skälet till denna avgränsningar har varit att tidigare forskning främst lagt fokus på dessa frågor och faktorer och jag bedömer att den därav inte är av intresse för vidare forskning.

Uppsatsen kommer inte heller beröra önsknings- och argument rörande antal anställda i försvarsstaben och dess grenar, endast om de yrkade på en stor eller liten stab. Detta beslut togs på grund av att den detaljnivå inte anses vara relevant i dem frågor som undersökningen skall besvara. Antal anställda är stor del av debatten innan försvarsreformen men besvarar inte frågan om vilken ställning parterna tog i frågan om centraliserad militärledning.

Avgränsningen till antal källor har styrts av tidsbegränsningen och uppsatsens omfång. Dock anses materialet vara tillräckligt representativt för både politikernas och militärens synpunkter. Tre riksdagsprotokoll som sträcker sig över tre datum skall användas i undersökningen. Den första är från 27 mars 1936, den andra från 4 juni 1936 och sista från 10 juni 1936. Dessutom skall material från Ny Militär Tidskrift från år 1936 användas för att framhäva militärens kollektiva ställningstagande i frågan. Kompletterande källor är även två stora motioner framförda av högern och mellanpartierna. En utav dessa två motioner kallas för motion i första kammaren nr 377. Denna motions innehåll är inte tillgängligt men motionen är lika lydande med motion i andra kammaren nr 756 och därför kommer innehållet på den sistnämnda att användas. Dessa är kompletterande källor eftersom motionerna omnämns och hänvisas till vid flertal tillfällen i riksdagsprotokollen och tidskriften.

Avgränsningen till endast en militär tidskrift har framförallt berott på att Ny Militär Tidskrift var en av två största militära tidskrifter under den relevanta perioden. Den andra stora tidskriften var Krigsakademins Handlingar. Denna tidskrift från 1936 och 1937 bidrog inte med givande material för undersökningen. Dessutom ger Ny Militär Tidskrift ett kollektivt utlåtande i frågan och anses därav i samband med riksdagsprotokoll vara representativt för militärens medverkan i debatten.

Trots representativitet bör det påpekas att det kan förekomma vissa avvikelser från uppsatsens resultat gällande parternas åsikter utifrån annat material som inte används i denna undersökning. Uppsatsen bör trots detta ses som tillförlitlig eftersom den uppvisar och redogör för parternas uttalanden och ställningstaganden.

3. Material och metod

3.1 Material

Materialet som skall användas i denna undersökning är främst riksdagsprotokoll. Detta anses vara en passande källa eftersom både politiker och militären blir representerade i de utvalda protokollen. Dessutom är riksdagssammanträden där propositioner debatteras forum för parter att framföra sina åsikter. I de utvalda protokollen diskuteras bland annat upprättandet av försvarsstaben och överbefälhavarämbetet. Deltagarna talar i tur och ordning vilket gör debatten lätt att följa och antecknas av protokollföraren. Källans innehåll får i regel inte tolkas av protokollföraren men däremot redigeras och bearbetas i efterhand. Det sistnämnda anses inte minska källans trovärdighet.

Deltagarna i dessa källorna kan däremot ha ett beroende gentemot partier och dåvarande Krigsmakten. De politiker som deltog i debatten hade förutom att framföra sin åsikt i uppgift att representera partiet. Därav kan deras åsikter och argument vara färgade av partiets agenda. Likaså var troligtvis militära parter färgade av Krigsmaktens önsknings. Exempelvis deltog marinstabschefen i debatten för att troligtvis framföra stabens ändamål. Detta betyder att vi inte kan försäkra oss om att parterna framförde sina egna åsikter i debatten. För uppsatsen är det dock av intresse att undersöka vad parterna framförde i debatten och vilket ställningstagande de gjorde och inte vad parterna egentligen tyckte.

Den andra källan som skall användas i mindre skala är Ny Militär Tidskrift från år 1936. Frågan lyfts i begränsad skala men var en betydande tidskrift för militären. Tidskriften är en debattidskrift och är därav aktuell för undersökningen. Nackdelen med denna källa är dock att den har i uppgift att framföra kollektiva åsikter istället för enskilda. I samband med militärens enskilda framföranden i protokollet ger källorna en representativ skildring av militärens ståndpunkt i debatten.

Motioner som är den tredje sortens källa som skall användas är också källor som kan framföra kollektiva åsikter och ställningstaganden. Fördelen med dem är dock att politiker kan välja om de vill ställa sig bakom motionerna eller inte. Det vill säga är motioner inte förslag representerande samtliga politiker i partiet utan ett gemensamt förslag framfört av eniga politiker. Med hjälp av motionerna kan olika parters ställningstaganden i riksdagsprotokollet förstås.

3.2 Metod

De metoder som lämpar sig bäst för detta källmaterial och frågeställningar är textanalyser. Argumentationsanalys är en sorts textanalys och den metod som kan bidra mest till denna undersökning. Eftersom uppsatsen skall undersöka olika parters ställning gentemot upprättandet av försvarsstaben och överbefälhavarämbetet behöver jag lokalisera olika argument som framförs i källorna. Det är genom denna metod jag kommer upptäcka centrala skiljelinjer och vilka argument som användes i debatten. Inspirerat av Gunhild Kyle kan uppsatsens material sammanfattas i kategorier utefter dem argument och faktorer som är återkommande i texterna. Kyle gjorde en argumentationsanalys på debatten kring flickskolor som fördes i flertal rum. Han upptäckte att argumenten kunde sorteras i olika kategorier baserat på vad argumentet fokuserade på. I uppsatsens källmaterial kan återkommande områden upptäckas och likt Kyle kategoriseras.³⁰

För att kunna genomföra argumentationsanalysen behöver jag lokalisera var ämnet diskuteras och berörs. Eftersom detta förslag ofta diskuterades i samband med resterande förslag som var del av försvarsdebatten är delar av riksdagsprotokollet irrelevanta. Därav lokaliserar jag relevanta delar lättast genom att använda mig av

³⁰ Maria Sjöberg, "Textanalys", i *Metod. Guide för historiska studier.*, red. Martin Gustavsson & Yvonne Svanström, 2018, Lund, s. 88-89

nyckelord. I de digitaliserade källmaterialen, som har varit riksdagsprotokoll har följande nyckelord använts: försvarsstab, generalstab, överbefälhavare och högsta ledning. Denna metod är tids- och energisparande. Dock är den mindre effektiv i den militära tidskriften eftersom den inte är digitaliserad. Därav begränsade jag denna metod i tidskriften till titlar på kapitel för att hamna så nära det relevanta ämnet och tiden.

För att besvara de operationaliserande frågorna skall teorin främst prövas efter framställningen av undersökningen. Detta görs för att möjliggöra utläsning av samband mellan parternas ställningstagande eller motsatsen. Dock kommer olika åsiktslinjer uppmärksammas i undersökningen när deras tankar och idéer blir framträdande. Teorin bygger på samband mellan parter inom gemensamma politiska partier och det är därför av intresse att undersöka om dessa samband återfinns i denna uppsats. För att vidare undersöka om dessa åsiktslinjer återfinns behöver parternas ställningstaganden analyseras. De flesta parterna tar ställning till framlagda propositioner och yrkar därefter på bifall eller avslag med ofta medföljande motivering. Vid kommenterandet av andras förslag framgår deras åsikter och då är det möjligt att analysera ifall åsikterna stämmer överens med de Åmark presenterade.

Eftersom Åmark vid presenterandet av åsiktslinjerna endast namnger partier och tidningar och inte de militärer som deltog är det inte möjligt att jämföra militärens uttalanden med Åmarks avhandling. Däremot skall uppsatsen undersöka om dessa åsiktslinjer återfanns inom militärens uttalanden för att konstatera ifall militären var ideologiskt influerad.

4. Undersökning

Inledningsvis är det nödvändigt att sammanfatta vad de olika parterna tog ställning till i försvarsdebatten 1936. 1930 tillsattes en försvarskommission som år 1935 presenterade sitt betänkande gällande försvarsfrågan. Den huvudsakliga delen av förslaget som skall undersökas är ordnandet av en centraliserad försvarsledning. De bedömde att en överbefälhavare för försvarskrafterna i krig var nödvändig och att dess befälsbefogenheter skulle omfatta hela krigsmakten. Fortsatt ansåg kommissionen att de olika försvarsgrenarna skulle vara underställda varsin chef i

både krig och fred. Till befälhavarens förfogande i krigstid skulle de olika försvarsgrenarnas högsta stabs- och förvaltningsorgan ingå i högkvarteret. Enligt förslaget organiserades även de tre försvarsgrenarna i försvarsstaben, underställt överbefälhavaren. Försvarsstabens uppgift skulle vara att möjliggöra en enhetlig planläggning av stridskrafternas verksamhet. Målet var att på detta sätt rationalisera och effektivisera försvarsanstalterna.

Vilka frågor som skulle behandlas av försvarsstaben eftersom de krävde samverkan mellan olika försvarsgrenar var sådana som rörde operationer, transport-, underrättelse- och förbindelseväsendet samt luftförsvar. Dock föreslog de en avvikelse gällande sjöstridskrafterna på grund av vissa omständigheter som de menade bäst sköttes av marinledningen.³¹

För att övergången från fred till krig skulle genomföras så snabbt och smidigt som möjligt var det önskvärt att krigs- och fredsorganisationer samverkade för att fredsorganisationer skulle ha möjlighet att anpassas efter den för krig planlagda organisationen. Av denna anledning borde överbefälhavaren och försvarsstaben ingå i krigsmaktens fredsorganisation. Likaså borde de olika försvarsgrenarna underställas sina chefer i fredstid.³² För att dessa parter skulle kunna ingå i fredsorganisationer menade försvarskommissionen att en överbefälhavaren bör utses i fredstid för att kunna förberedas inför sin uppgift i krig. Även en motsvarighet till den försvarsstab som skulle ingå i högkvarteret under krig för befälhavarens förfogande skulle finnas till hans förfogande i fredstid.³³

Som respons på kommissionens förslag presenterade både regeringen och särskilda utskottet sina förslag. Det särskilda utskottet var ett inkallat riksdagsutskott där samtliga riksdagspartier representerades och i detta fall behandlade centraliseringsfrågan. Utskottets utlåtande presenterades i anledning av regeringens propositioner.

³¹ Kungl. Maj:ts proposition nr 225. https://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/proposition/kungl-majts-proposition-nr-225_DX30225b1, Hämtad: 2021-12-08, s. 14

³² Ibid, Hämtad: 2021-12-10, s. 19

³³ Ibid, Hämtad: 2021-12-10, s. 20

Gällande försvarets högsta ledning förhöll sig särskilda utskottet till regeringens förslag. De var enade om att det inte bör tillsättas en överbefälhavare i fredstid. Till skillnad från regeringens förslag och i likhet med försvarskommissionens menade utskottet att det dock bör finnas en försvarsstab som lyder direkt under Kungl. Maj:t med uppgift att ta hand om det operativa krigsförberedelsearbetet. Därmed är det möjligt att utläsa att utskottet önskade få tillsätta en försvarsstab redan i fredstid som skulle lyda under kungen och utarbeta de bestämmelser som krävdes för krigsförberedelsearbetet.³⁴

I utskottets utlåtande framgår det ofta att de anslöt sig till olika förslag istället för att formulera ett eget enskilt förslag. Detta framgår beträffande hur den högsta ledningen skulle se ut i krig. Där hänvisade de och anslöt sig till regeringens förslag om att en överbefälhavare skulle tillsättas i krig och under kungen ha i uppgift att praktisera befäl över dem olika försvarsgrenarna. Till hans förfogande skulle en försvarsstab ingå i högkvarteret och försvarsstaben bör bestå av chefer för dem olika försvarsgrenarna. Trots att de hänvisade till regeringens förslag var de även enade med försvarskommissionen i denna fråga. Dock var utskottet inte enat med regeringen gällande försvarsstabens sammansättning i fred. Utskottet menade att det krävdes ett större antal personal inom försvarsstaben i krig än regeringen föreslog. Argumentet som stödde utskottets förslag påvisade att det operativa förberedelsearbetet som skulle vara försvarsstabens främsta uppgift i fredstid krävde fler anställda för att försvarsgrenscheferna inte skulle bli överbelastade.³⁵

I utskottets önskan om en större stab än av regeringen föreslagen blir *säkerhetspolitiska linjens* tankar framträdande. Den *säkerhetspolitiska linjen* var övertygad om att det krävdes upprustning, ett starkt försvar vid konflikt med andra stater och ständig beredskap. Eftersom utskottet var övertygat om att det krävdes en mer omfattande upprustning än regeringen föreslog framträder samband mellan parten och linjen.

Något som däremot argumenterade för regeringens förslag om ett mindre antal anställda inom försvarsstaben i fred var att det operativa krigsförberedelsearbetet till

³⁴ Särskilda utskottets utlåtande Nr 1. https://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/arende/utlatande/sarskilda-utskottets-utlatande-nr-1_dx10s%C3%A44ru1b1, Hämtad: 2021-12-14, s. 64

³⁵ Ibid, Hämtad: 2021-12-14, s. 65

stor del skulle utföras inom respektive försvarsgren istället för den gemensamma försvarsstaben. Vidare föreslog regeringen att två staber, truppstaben och krigsstaben skulle vara till arméchefens förfogande istället för ett enda stabsorgan, försvarsstaben. Denna del av propositionen utskiljer från försvarskommissionens förslag och får inte stöd av särskilda utskottet.³⁶

Sammanfattat skilde sig regeringens proposition från försvarskommissionens förslag genom att regeringen tog avstånd från kommissionens förslag om en enhetlig ledning och dess tillsättande i fredstid. Regeringen yrkade på att det skulle tillsättas försvarsgrenschefer i fred men motsatte sig en överbefälhavare i fred med tillgång till en försvarsstab som skulle genomföra krigsförberedelsearbete. Detta beror på att de yrkade på en betydligt mindre försvarsstab än kommissionen. Fortsatt föreslog de att försvarsförvaltningar skulle förbli enskilda och självständiga organ underställda Kungl. Maj:t till skillnad från kommissionens förslag som yrkade på motsatsen i krigstid.³⁷

4.1 Argument förda av politiker

Socialdemokraten Ivar Vennerström var under tiden departementschefen och inledde sammanträdet 27 mars 1936 med att framföra sin ståndpunkt i frågan om försvarets högsta ledning. Han höll med om försvarskommissionens förslag om att tillsätta en överbefälhavare i krig i likhet med vad resterande sakkunniga menade.³⁸ Likaså delade han kommissionens åsikt om att det under överbefälhavaren bör finnas utvalda chefer för dem olika försvarsgrenarna. Fortsatt överens med försvarskommissionen tyckte han att överbefälhavaren bör omfatta allt ifrån operativa delar till depåer och hemortsmyndigheter. Dock ställde han sig mer tveksam till att förvaltningsmyndigheterna skulle underställas överbefälhavaren i krig. Förvaltningsverksamheter bör vara uppdelat på de tre försvarsgrenarna i både fred och krig. Anledningen till det var att överbefälhavaren ändå skulle ha inflytande över verksamheten under krig eftersom försvarsgrenscheferna bör följa överbefälhavarens

³⁶ Särskilda utskottets utlåtande Nr 1. https://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/arende/utlatande/sarskilda-utskottets-utlatande-nr-1_dx10s%C3%A4ru1b1, Hämtad: 2021-12-14, s. 78

³⁷ "Försvarspropositionen", i *Ny Militär Tidskrift*, 1936, Stockholm, s. 127

³⁸ Kungl. Maj:ts proposition nr 225. https://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/proposition/kungl-majts-proposition-nr-225_DX30225b1, Hämtad: 2021-12-08, s. 9

order och föreskrifter samt att hen skulle ha tillräcklig arbetsbörda och inte bör ansvara för ännu mer.³⁹

Gällande tillsättande av en försvarsstab för högkvarteret till överbefälhavarens förfogande under krig var departementschefen och kommissionen överens. Försvarsstabens uppgifter bör inte vara detaljerat bestämda och bindande i fredstid menade Vennerström av anledning att organisationen bör anpassas efter omständigheterna och erfarenheterna. Deras uppgifter skall kunna planeras, diskuteras och justeras inom ledningen. Detta skulle möjliggöra för omständigheterna och erfarenheterna att påverka situationen inom försvarsstaben.⁴⁰

I det sistnämnda påståendet blev *isolationslinjens* och *självständighetslinjens* gemensamma tankar framträdande. Redan år 1936 var tanken om att anpassa försvaret utefter krigsriskerna och dess omständigheter etablerad hos vissa individer. Vennerströms partipolitiska engagemang stämmer även överens med *självständighetslinjens* representanter.

Eftersom den enda gemensamma myndigheten under Konungen under tiden var försvarsministern menade Vennerström att behovet av ett nära samarbete mellan försvarsgrenarna var stort. Han menade att flygvapnets växande betydelse hade försvårat krigsförberedelsearbetet och var därmed ännu en anledning att tillsätta en enande myndighet. Utan denna myndighet påstår kommissionen och departementschefen att förutsättningarna för att kunna genomföra sin uppgift i kris kunde bli svåra. Eftersom en myndighet inom varje försvarsgren vid samverkan skulle framlägga olika uppfattningar kunde krigsförberedelsearbetet leda till äventyrandet av landets säkerhet i krig. Därav var en försvarsstab önskvärd.⁴¹

Det senaste förslaget och ställningstagandet var rationaliserat och förklarat genom 1926 års beredning och försvarskommissionens förslag. Vennerström var ofta enig med försvarskommissionen men tillät sig förbli tvekan i vissa frågor. Till stor del förlitade han sig på kommissionens kunskap och vid ett tillfälle framhävde han även

³⁹ Kungl. Maj:ts proposition nr 225. https://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/proposition/kungl-majts-proposition-nr-225_DX30225b1, Hämtad: 2021-12-08, s. 15

⁴⁰ Ibid, Hämtad: 2021-12-08, s. 16

⁴¹ Ibid, Hämtad: 2021-12-08, s. 19-20

en relevant proposition som framfördes 1926 men inte godkändes. Detta kunde höja hans arguments trovärdighet eftersom frågan och förslaget var aktuella redan förra decenniet och visar därmed på att förändringen var önskvärd under en längre tid.

Enligt den tidigare forskningen skriven av Klaus-Richard Böhme var denna förändring önskvärd ända sedan 1890-talet. Vennerström hänvisning till 1920-talet blir därmed bekräftad av Böhme men en hänvisning till önskan om centralisering enda sedan 1890-talet hade däremot stärkt hans argument än mer.

Efter presenterandet av sina egna ställningstaganden i frågorna sammanfattar Vennerström 10 juni 1936 dem skiljaktigheter och likheter som fanns mellan regeringens och särskilda utskottets förslag gällande centraliseringen av försvarsledningen. Även här blev hans åsikter framträdande. Han inledde med att säga att det rådde en enighet mellan dem olika förslagen om nödvändigheten av ett starkt militärt försvar och påstår därmed att nedrustning inte är praktisk politik att föra i nuläget. Han fortsätter med att säga att förslagen följer samma grundläggande tema med små variationer och att deras skillnader i motiveringarna därav blir obetydliga. Han ansåg att kommissionen hade en mer realistisk motivering för den nya försvarsorganisationen som var: ”rikets försvar bör erhålla en sådan styrka och sammansättning, att det med hänsyn till det labila internationella läget kan utgöra ett verksamt medel i statsledningens hand vid främjandet av en fredsbevarande svensk politik”.⁴²

En annan deltagande socialdemokrat i debatten var Olof Harald Åkerberg. Åkerberg uttalade sig inte direkt gällande centraliseringen av försvarsledningen men inledde istället sitt deltagande med sin tolkning av debatten. Han menade att den enda meningsskiljaktigheten mellan högern och socialdemokraterna var att högern yrkar på högre belopp för upprustningen av försvaret.⁴³ Därav är det möjligt att utläsa att Åkerberg ansåg att högern och socialdemokraterna var enade i frågan om centraliseringen av försvarsledningen. Fortsatt kritiserade han försvarskommissionens förslag och mellanpartiförslaget som han menade byggde på osannolika konstruktioner av hotet mot Sverige. Åkerberg presenterar istället

⁴² Riksdagens protokoll. 1936. Första kammaren. Nr 41. https://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/protokoll/riksdagens-protokoll_DX9C41, Hämtad: 2021-12-14, s. 4-5

⁴³ Ibid, Hämtad: 2021-12-14, s. 22

socialdemokraternas vision av vilka åtgärder som krävdes vid ett framtida krig omkring Sverige. Det framgår att dessa åtgärder grundade sig i neutralitetspolitiken eftersom vikten av att hävda sin neutralitet påpekas. Eftersom att Åkerberg inte uttalade sig gällande centraliseringen av försvarsledningen kan det förmodas att detta inte var något han ansåg vara en nödvändig åtgärd för att skydda staten. Dock avrundar han sitt tal med att be yrka bifall till det socialdemokratiska förslaget.⁴⁴ Detta visar ändå på att det fanns tydliga meningsskiljaktigheter inom partiet eftersom Vennerström och Åkerberg presenterade olika ställningstaganden gällande försvarskommissionens förslag.

Trots meningsskiljaktigheter återfinns *självständighetslinjens* tankar även i Åkerbergs uttalande. Han kritiserade både det konstruerade hotet försvarskommissionen och mellanpartierna hade presenterade och den omfattande upprustningen högerens yrkade på. Dock ansåg han att det krävdes en viss upprustning för att kunna hävda Sveriges neutralitet. Det är det sistnämnda uttalandet som gör att sambandet mellan Åkerberg och *självständighetslinjen* blir tydligt. Utan det sistnämnda uttalandet kunde Åkerberg även ha samband med *isolutionslinjen*. Detta uttalande och sambandet med *självständighetslinjen* stämmer överens med den tidigare forskningen Sverker Oredssons skrev. Oredsson hade uppfattningen att Åkerberg inte ville rusta upp på grund av det oroliga världsläget som han hade förståelse för skrämde andra. Trots att Åkerberg förstod att omständigheterna framkallade oro och rädsla i Sverige ansåg han att det konstruerade hotet inte styrkte den föreslagna upprustningen.

Båda dessa socialdemokrater visade på behovet av ett upprustat försvar. Vennerström uttryckte till och med att nedrustning inte var praktisk politik att föra för tiden. Dessa uttalanden skiljer sig från bland annat Bo K.A. Huldts tidigare forskningen eftersom han med flera menade att socialdemokraterna under mellankrigstiden genomdrev nedrustningsfrågan. Huldt menade att denna önskan även var framträdande år 1936 när denna debatt ägde rum. Till följd av detta har de förväntningar som fanns på socialdemokraternas ställningstaganden i debatten som artiklar i antologin *Neutralitet och försvar: Perspektiv på svensk säkerhetspolitik 1809-1985* bidrog med inte blivit uppfyllda.

⁴⁴ Riksdagens protokoll. 1936. Första kammaren. Nr 41. https://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/protokoll/riksdagens-protokoll_DX9C41, Hämtad: 2021-12-14, s. 25-27

Ännu en socialdemokrat som deltog i debatten var herr Johan Nilsson i Malmö. Nilsson vidhöll inte samma uppfattning om försvarskommissionen som herr Vennerström. Istället yrkade Nilsson på bifall i regeringens proposition och den socialdemokratiska reservationen gällande försvarsstabens organisering. Han ansåg att den av kommissionen föreslagna stab var obefogat stor och svår att hantera även fast han yrkade på att försvarsstaben skulle representera samtliga försvarsgrenar. Den skulle dock göra det i mindre skala.⁴⁵ Nilsson är ännu ett exempel som påvisar att Vennerströms ställningstagande skiljde sig från den uppfattningen vissa i partiet hade.

Deltagande i debatten var självfallet även statsministern Per Albin Hansson. Baserat på uttalanden framförda fram till 10 juni 1936 sammanfattade Hansson opinionsbildningen. Utskottsförslaget hade stöd av en minoritet men högern var beredd att bidra till att driva igenom utskottsförslaget. Vid sammanträdet skulle det beslutas om utskottets eller regeringens förslag skulle godkännas och därav var det passande för Hansson att kommentera de olika förslagen. Han menade på att det fanns en stor överensstämmelse mellan utskottsförslaget och regeringsförslaget eftersom utskottet vid flertal punkter följt regeringsförslaget. I fråga om högsta ledningen där regeringen inte höll med om försvarskommissionens förslag hade regeringen vunnit utskottets stöd. Utskottet menade att utbyggandet av den gemensamma staben inte skulle leda till någon ändring i ledningen och därav ansåg Hansson att regeringens förslag var mer passande än utskottets. Motiveringen han presenterade var att en utökad stab skulle ledas av en överbefälhavare för att kunna genomföra sina uppgifter och undvika friktioner. Emellertid ansåg inte regeringen att tillsättande av en överbefälhavare i fred var nödvändigt eftersom förslaget yrkade på en betydligt mindre stab. Därav enade sig Hansson istället med högerpolitikern Ernst Trygger.⁴⁶

För att förstå Hanssons och Tryggers ställningstagande mer ingående bör vi analysera Ernst Tryggers fullständiga utlåtande under sammanträdet den 10 juni 1936. Han ansåg att det lämpligaste förslaget för försvarets ledning var att tillsätta en överbefälhavare under Konungen i fredstid som med hjälp av en försvarsstab skulle bedriva sin verksamhet. Överbefälhavaren skulle ha i uppgift att reglera och sammanhålla försvarsstabens grenar och dess chefer. För att kunna verka effektivt

⁴⁵ Riksdagens protokoll. 1936. Första kammaren. Nr 41. https://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/protokoll/riksdagens-protokoll_DX9C41, Hämtad: 2021-12-21, s. 94

⁴⁶ Ibid, Hämtad: 2021-12-15, s. 41-42

under krig bör överbefälhavaren i fredstid ansvara för det operativa planläggningsarbete. Utifrån detta kan det konkluderas att Hansson och Trygger ansåg att försvarskommissionens förslag var lämpligast och mest rationellt.⁴⁷ Dessa förslag ger en antydning till den *säkerhetspolitiska linjens* tanken om ständig beredskap.

Vad högerpolitiker vidare tyckte om centraliseringen av försvarsledningen presenteras av bland andra Gösta Bagge och Theodor Borell. Bagge och Borell anslöt sig i huvudsak till högerpartiets reservation men påpekade några anmärkningar med dem förslag som framlagts i försvarsfrågan. De ansåg att förslagen var bristande gällande samverkan mellan försvarsgrenarna och yrkade därav på behovet av ökad samverkan.⁴⁸ I motionen 381 framlägger Bagge, Fritiof Gustafson, Johan Nilsson i Kristianstad, J. B. Johansson, Axel Nylander, M. Svensson och Gustaf Velander sina förslag i försvarsfrågan. För att kunna trygga landets neutralitet krävde de en förstärkning av landets försvarsresurser som skulle fördelas på samtliga försvarsgrenar. Om detta inte var möjligt kunde det uppstå en svaghet i det samlade försvaret. I sin motion angående försvarets högsta ledning motsatte de sig Tryggers utlåtande. De föreslog att en överbefälhavare inte skulle tillsättas i fredstid för att en försvarsstab som organiserades utefter försvarskommissionens förslag skulle ha i uppgift att genomföra det operativa förberedelsearbetet. Slutligen avslög de regeringens förslag på grund av att de bland annat önskade se en större stab än den som föreslogs, och var därmed på denna punkt överens med Trygger. Företrädare för motionen var även Borell men i fråga om försvarsväsendets ledning reserverade han sig för samma organisation som regeringen föreslog.⁴⁹

Vid sammanträdet den 10 juni 1936 uttryckte Borell tydligt i vilken fråga han inte anslöt sig till högerpartiets reservation. Detta gällde utformningen av luftvärnet och flottan. Som ovan nämnt ansåg Borell att det krävdes ökad samverkan mellan försvarsgrenarna. Detta behov återspeglade även Lars Danius i boken *Samhället och Försvaret* där han dessutom menade att detta var anledningen till att det upprättades en försvarsstab. Utifrån Danius påstående var Borells krav på ökad samverkan

⁴⁷ Riksdagens protokoll. 1936. Första kammaren. Nr 41. https://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/protokoll/riksdagens-protokoll_DX9C41, Hämtad: 2021-12-15, s. 39

⁴⁸ Ibid, Hämtad: 2021-12-16, s. 35

⁴⁹ Motioner i Första kammaren, Nr 381. https://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/motion/motioner-i-forsta-kammaren-nr-381_DX2C381, Hämtad: 2021-12-16, s. 1-3

rimliga. Borell menade att ett nära samarbete mellan flyg och flotta skulle ge Sverige en möjlighet att utnyttja det hav och skärgård landet har tillgång till. Detta skulle bli möjligt om det skedde en ökning av de marinsamverkande flygstridskrafterna. Men för att trygga landets neutralitet som uttrycktes i motionen krävdes en allmän förstärkning av försvarsresurserna. Därav uttryckte han även en förstärkning av armén för att bidra till samverkan. Det är baserat på kravet även förståeligt att han yrkade på den stora försvarsstaben istället för den av andra föreslaget lilla. Men för att stora staben inte skulle bli misslyckad var det nödvändigt för ledningen som tar befälet att agera målmedvetet och tydligt. På så sätt kan de förena samtliga försvarsgrenar för att i samverkan jobba mot gemensamma mål. I detta uttalande instämde även högerpolitikerna Kurt von Geijer och Vollrath Tham.⁵⁰ Att trygga landets neutralitet genom förstärkta försvarsgrenar är en idé den *säkerhetspolitiska linjen* representerade under 1938-39.

Vid sidan av både högerpolitiker och socialdemokrater finner sig folkpartiets partiledare Felix Hamrin i debatten. Hamrin uttryckte den 10 juni 1936 att det förelåg en överensstämmelse gällande att det krävdes större uppoffringar än regeringen föreslog för att uppnå försvarsmålen. Han tillade att även den socialdemokratiska reservationen instämde.⁵¹ Eftersom det inte är exemplifierat vilka uppoffringar han åsyftade kan det endast konstateras att Hamrin och resterande vid sammanträdet var kritiska mot delar av regeringspropositionen gällande försvarsordningen. Dock är det känt sedan tidigare att både utskottet och kommissionen yrkade på en större försvarsstab samt effektivare och rationaliserad samverkan mellan försvarsgrenarna. Dessutom kan det konstateras på grund av hans tillägg gällande socialdemokraternas instämmande som tidigare är yrkat på nedrustning att Hamrin menade att regeringens proposition var oduglig för att upprusta det önskade försvaret.

Vidare förmedlade Hamrin att han vid sammanträdet ville undvika att framföra några motsättningar för att ena så stor majoritet som möjligt i särskilda utskottets förslag.⁵² Detta blev framträdande senare i debatten när han uttryckte att skälen mot tillsättandet av en överbefälhavare i fred kan vara resonliga även fast en överbefälhavare kan vara

⁵⁰ Riksdagens protokoll. 1936. Första kammaren. Nr 41. https://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/protokoll/riksdagens-protokoll_DX9C41, Hämtad: 2021-12-28, s. 34-35

⁵¹ Ibid, Hämtad: 2021-12-22, s. 12

⁵² Ibid, Hämtad: 2021-12-22, s. 13

önskvärd i krigstid. Uttalandet följde med att han valde att inte bemöta synpunkter framförda i denna diskussion. Trots detta går det att utläsa att han ansåg särskilda utskottets förslag vara lämpligast utifrån de förslag som hade framförts. Hamrin med flera motionerade men förväntade sig inte vinna riksdagens bifall. Därav uttryckte han sin önskan om att det skulle tillsättas en försvarsstab som utskottet föreslog och inte den regeringen föreslog. Detta motiverade han genom att kalla regeringens förslag för otillräckligt.⁵³

För att grundligare förstå Hamrins ställningstagande och argument i debatten är det nödvändigt att analysera den motion som han med flera presenterade. Motionen som Hamrin tillsammans med Petrus Nilsson, Elof B. Andersson och L. Tjällgren lade fram den 18 april 1936 är benämnd motion i första kammaren nr 377. Denna motion är lika lydande med motion i andra kammaren nr 756 som lades fram av bondeförbundets ledamot Axel Pehrsson i Bramstorp med flera. Motionernas grundläggande motivering till försvarets utformning var att försvarsväsendet främsta ändamål skulle vara att: ”avhålla främmande makter från att med våld tvinga den svenska statsledningen till politiska eftergifter”. Denna idé liknar den *säkerhetspolitiska linjens* doktrin om att avskräcka anfallare genom starkt försvar. Fortsatt i liknelse med linjen hade neutralitetsfrågan viss betydelse i framläggandet av förslagen. Detta framgår i frågan om flottans uppgift. De uttryckte att flottan skulle vara en styrka till för att utföra neutralitetsvakt för att skydda sjöhandeln. Trots att neutralitet inte nämns vid fler tillfällen i motionen skulle flottans tilldelade uppgift vara viktig faktor för att uppnå motionens ändamål.⁵⁴

Förslaget gällande försvarets utformning grundades till största del på försvarskommissionens förslag. De var enade om att försvarsväsendet bör vara en enhetlig organisation med gemensamma mål. För att detta skulle uppnås krävdes en obeständig fördelning av försvarsmedel och uppgifter. Dessa skulle anpassas utefter vad som krävdes för att verka effektivt. En obeständig fördelning motiverades genom att landet hade begränsade ekonomiska resurser och behövde därav fatta beslut som var nödvändiga och inte alltid önskvärda. De ansåg att försvarskommissionen hade

⁵³ Riksdagens protokoll. 1936. Första kammaren. Nr 41. https://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/protokoll/riksdagens-protokoll_DX9C41, Hämtad: 2021-12-23, s. 94

⁵⁴ Motioner i Andra kammaren, Nr 756. https://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/motion/motioner-i-andra-kammaren-nr-756_DX20756, Hämtad: 2021-12-27, s. 3

sakliga underlag för sin föreslagna försvarsordning medan regeringen inte hade presenterat några konkreta eller rimliga underlag.⁵⁵ Baserat på detta är det möjligt att se att motionen hade idéer liknande flera av Åmarks åsiktslinjer. Det sistnämnda förslaget visar på verklighetsuppfattningen de hade om landets begränsade försvarsresurser, likt *självständighetslinjen*.

Mer tydligt utsagda förslag i motionen var att det krävdes närmare samverkan mellan den militära ledningen och förvaltningsverksamheten. I likhet med försvarskommissionen ansåg de att samverkan skulle ske under respektive försvarsgrenschef. I krig skulle det i överensstämmelse med regeringens förslag finnas en överbefälhavare vid sidan av en organiserad försvarsstab. Vidare skulle denna försvarsstab vid sidan av varje försvarsgrensledning vara del av högkvarteret. Det sistnämnda förslaget skulle ordnas på sätt som försvarskommissionen föreslagit. Likaledes skulle det baserat på försvarskommissionens framförda skäl i fred finnas en överbefälhavare vid sidan av försvarsstaben med av försvarskommissionen föreslagna kompetenser, rättigheter och uppgifter.⁵⁶

Förslaget att tillsätta en överbefälhavare i fred innebar även att denne skulle leda det operativa krigsförberedelsearbetet tillsammans med en stående verksamhet. Vid biträdande av överbefälhavaren skulle chefen för försvarsstaben bli ledande. Dessa förslag var eniga med de av kommissionen framlagda. Likaså var de två parterna eniga i frågan om krigsorganisationens storlek. Regeringens kvantitativa omfattning var som tidigare nämnt betydligt mindre än kommissionens och kunde inte styrkas resonligt. Däremot fanns det en större enighet mellan motionärerna och regeringens förslag i kvalitetsfrågan på de trupper som skulle ingå i krigsorganisationen.⁵⁷

Upprätthållandet och skyddandet av neutraliteten har hittills uppmärksammats i både motioner och uttalanden som del av målsättningarna. Detta betyder att den i tidigare

⁵⁵ Motioner i Andra kammaren, Nr 756. <https://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/motion/motioner-i-andra-kammaren-nr-756-DX20756>, Hämtad: 2021-12-27, s. 1-2

⁵⁶ Ibid, Hämtad: 2021-12-27, s. 10

⁵⁷ Motioner i Andra kammaren, Nr 756. <https://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/motion/motioner-i-andra-kammaren-nr-756-DX20756>, Hämtad: 2021-12-27, s. 11-13

forskningen nämnda neutralitetstraditionen även påverkade debatten som undersöks. Flertal politiker eftersträvade neutralitet vid framtida krig.

För att vidare undersöka vilka ställningstagande som framfördes i debatten av folkpartiets och bondeförbundets politiker skall David Hanséns och Karl Gustaf Westmans uttalanden uppmärksammas.

Herr Hansén valde att vid sammanträdet inte kommentera försvarsledningsförslaget. Han kritiserade förslaget som behandlade försvaret i Norrbotten med fokus på resurser, antal och budget. Andra delar av förslaget behärskade han inte och lät därav andra deltagare diskutera dessa. Något han däremot uttalade sig om var förhoppningen och viljan som fanns inom folkpartiet att ena befolkningen i försvarsfrågan. Trots att det enligt honom hade skett betydelsefulla framsteg i försvarsfrågan beklagade han att någon enighet inte hade uppnåtts. Han avslutade sitt föredrag med att det uttrycka att försvarsministern Vennerström tillhörde den radikala vänstern vilket kan tolkas som att han ansåg Vennerströms uttalanden och förslag vara radikala i jämförelse med hans egna.⁵⁸ Detta är så nära ett ställningstagande vi kan komma baserat på detta uttalande.

Även Westman beklagade att det inte hade uppnåtts samförstånd i frågan men han var nöjd över den ökade försvarsviljan som hade vuxit fram och visat sig under debatten.⁵⁹ Anledningen till att han ansåg detta vara positivt var för att det enligt hans uppfattning krävdes uppbyggnad av ett starkt försvar för att avskräcka möjliga motståndare. Det osäkra läget i omvärlden satte även Sveriges gränser i fara och därav ansåg Westman att stridskrafternas storlek skulle bestämmas efter hårdheten av det hotet som fanns mot landets gränser.⁶⁰ Denna tanke blev sedan en grundläggande doktrin i *isolationlinjen* och *självständighetslinjen*.

Till skillnad från Hansén uttryckte Westman tydligare åsikter kring försvarsordningen. Han bedömde att utskottets förslag snabbt kunde uppnå behovet av en större och förstärkt stridskraft. Detta skulle uppnås genom att bland annat göra försvarsordningen enhetlig vilket enligt honom krävdes. Ett förslag som utskottet

⁵⁸ Riksdagens protokoll. 1936. Första kammaren. Nr 41. https://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/protokoll/riksdagens-protokoll_DX9C41, Hämtad: 2021-12-29, s. 38

⁵⁹ Ibid, Hämtad: 2021-12-29, s. 30

⁶⁰ Ibid, Hämtad: 2021-12-29, s. 27

däremot inte hade accepterat men som Westman menade hade förhöjt enhetsförslagen var tillsättandet av en gemensam överbefälhavare i fred.⁶¹ Trots denna meningsskiljaktighet med utskottets förslag yrkade han bifall till utskottets förslag.⁶² Detta yrkande kan ha grundats i att han ville uppnå ett samförstånd i frågan och för att möjliggöra det behövde han förbise vissa meningsskiljaktigheter och yrka på det förslag som till störst del överensstämde med hans åsikter.

4.2 Argument förda av militären

I Ny Militär Tidskrift 1936 framgår det kollektiva ställningstagandet i frågan om upprättandet av en försvarsstab och överbefälshavarämbetet när olika propositioner och motioner diskuteras. Styrelsen bestod av arton personer som kollektivt representerade samtliga artiklar i tidskriften.

Det militära kollektivet uttryckte flertal gånger hur bristfällig regeringspropositionen var. För att Sverige skulle förbli neutralt i framtida konflikter krävdes ett försvar som ingav förtroende. Detta lyckades regeringens däremot inte med utifrån kollektivets tolkning av propositionen. Vidare ansåg de att regeringen i sin proposition inte visade på den närvarande oron och ovissheten som fanns i omvärlden och Sverige. Förbiseendet av situationen ledde i sin tur till att regeringen undervärderade sambandet mellan det yttre och inre försvaret. I jämförelse med försvarskommissionens förslag var regeringspropositionen irrationell och bristfällig.⁶³

Enligt tidskriften skulle upprättandet av en rationell försvarsledning bestå av en enhetlig kompetent grupp som hade i uppgift att bemöta och bedöma frågor rörande alla försvarsgrenar. De fortsatte ta ställning i frågan genom att uppreparade gånger kritisera regeringsförslaget och berömma försvarskommissionens förslag. Bland annat kritiserades den av regeringens föreslagna försvarsstaben. Regeringen föreslog att det skulle tillsättas försvarsgrenschefer för varje försvarsgren men att det inte krävdes någon överbefälhavare med en försvarsstab till förfogande i fredstid. Den föreslagna försvarsstaben blir enligt tidskriften obetydlig eftersom den inte kan nå upp till försvarskommissionens krav. Likaså ville regeringen behålla ett förlegat system i

⁶¹ Riksdagens protokoll. 1936. Första kammaren. Nr 41. https://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/protokoll/riksdagens-protokoll_DX9C41, Hämtad: 2021-12-29, s. 28-29

⁶² Ibid, Hämtad: 2021-12-29, s. 31

⁶³ "Försvarspropositionen", i *Ny Militär Tidskrift*, 1936, Stockholm, s. 125

fråga om samverkan mellan försvarsgrenscheferna och försvarsförvaltning. Regering ansåg att försvarsförvaltningen skulle förbli ett självständigt organ underställt Kungl. Maj:t istället för försvarsgrenscheferna.⁶⁴ Baserat på formuleringarna framgår tidskriftens ställningstagande i frågan om centraliseringen av försvarsledningen. Regeringspropositionen förkastades på flertal punkter och jämfördes med försvarskommissionens rationella och godkända proposition.

Något som inte uppskattades var att regeringen inte vidhöll samma ställning som försvarskommissionen gällande behovet av en överbefälhavare i fred. Däremot ville de upprätta en försvarsstab för hela försvarsväsendet men dock i mindre skala än av försvarskommissionen föreslaget. Personalminskningen av försvarsstaben skulle omöjliggöra genomförandet av huvuddelen av det operativa krigsförberedelsearbetet och begränsning av arbetsuppgifter skulle minska organisationens betydelse. Regeringsförslaget blev dock inte fullständigt förkastat av tidskriftens styrelse. Regeringen godkände kommissionens förslag om att fredsorganisationen skulle byggas på krigsorganisationens behov samt att kvaliteten av truppförbanden grundades på liknande principer i bådas propositioner.⁶⁵

Även de stora motionerna framlagda av högern och mellanpartierna diskuterades i förhållande till försvarskommissionens förslag. Båda motionerna höll med om kommissionens helhetssyn på försvarsorganisationen, försvarsgrenarnas samverkan och deras betydelse i organisationen. De vidhöll även att de centrala förvaltningsorganen skulle ställas under respektive försvarsgrenschefer i likhet med kommissionens förslag och till skillnad från regeringspropositionen. Tidskriften ansåg dock att mellanpartimotionen var den som mest rationellt beskrev behovet av en gemensam ledning. För att samtliga försvarsgrenar skulle kunna genomföra sina uppgifter i krig krävdes tillsättande av en gemensam militär ledning över dem olika försvarsgrenarna redan i fredstid. Detta skulle möjliggöra en så förtroendefull och friktionsfri övergång från fredstid till krigstid.⁶⁶

Ny Militär Tidskrifts styrelse 1936 hade ett tydligt ställningstagande från starten av debatten fram till beslutsdagen. Detta är möjligt att följa i tidskriften eftersom

⁶⁴ "Försvarspropositionen", i *Ny Militär Tidskrift*, 1936, Stockholm, s. 127

⁶⁵ *Ibid*, s. 132

⁶⁶ "Försvarsfrågans sista fas", i *Ny Militär Tidskrift*, 1936, Stockholm, s. 153

artiklarna skrevs vid olika tillfällen fram till beslutsfattandet. Återkommande åsikter är försvarskommissionens förträfflighet i denna debatt och regeringens odugliga resonemang och motiveringar.

Vid sammanträdet 27 mars 1936 fick flertal representanter för militären uttala sig kring centraliseringen av försvarsledningen. Vissa utlåtanden presenterades kollektivt liksom föregående tidskrift medan andra individuellt. Närmast följande utlåtanden skall visa kollektiva sådana som presenterades i riksdagen.

Arméförvaltningen uttryckte vid sammanträdet att de delade försvarskommissionens mening i att tillsättandet av en överbefälhavare i fredstid ansågs vara lämpligt och kunde bidra med vissa fördelar. Dock påpekade de att det var nödvändigt att uppmärksamma och problematisera tillsättandet av en överbefälhavare för att undvika möjliga komplikationer. Baserat på den befälsrätt hen skulle besitta är det möjligt att hen blandar sig i dem olika försvarsgrenschefernas anställning och dess uppgifter. Eftersom varje försvarsgrenschefer skulle ansvara för sin grens krigsberedskap kunde denna beblandning orsaka komplikationer. Av den anledningen var det nödvändigt att uppmärksamma detta i debatten. Likaså anade de att en möjlig utmaning för överbefälhavaren skulle vara att vinna auktoritet gentemot försvarsgrenarna eftersom hans uppgift i fredstid inte skulle kunna jämföras med en överbefälhavares egentliga bemärkelse. Ännu en problematisering var personombyte ifall det skulle inträffa inför en krigsfara. Därmed skulle fördelen med att tillsätta en överbefälhavare i fredstid minska.⁶⁷

Trots att arméförvaltningen delade kommissionens uppfattning om fördelen av tillsättandet av en överbefälhavare i fred visade de genom problematisering att reformen skulle inkludera utmaningar som var viktiga att uppmärksamma redan innan genomförandet.

Flottans samt flera av arméns myndigheter motsatte sig däremot detta förslag. Förslaget ansågs vara onödigt eftersom den militära sakkunskapen förespråkade tillsättning av en försvarsstab som skulle samverka mellan samtliga försvarsgrenar och gemensamt planera det operativa förberedelsearbetet. Det tänkta arbetet

⁶⁷ Kungl. Maj:ts proposition nr 225. https://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/proposition/kungl-majts-proposition-nr-225_DX30225b1, Hämtad: 2021-12-30, s. 23-24

överbefälhavaren skulle genomföra i fredstid skulle istället överlämnas till försvarsstaben.⁶⁸

Vilka av flottan myndigheter som åsyftades i föregående ställningstagande framgår till stor del senare vid sammanträdet. Marinförvaltningen instämde med att en överbefälhavare med tillhörande försvarsstab inte vore fördelaktigt i fredstid. Istället tyckte de att det vore mer ekonomiskt och gynnsamt att tillsätta försvarsgrenschefer för att öka samarbetet mellan försvarsgrenarna. Likaså ansåg de att den av kommissionen förväntade militära auktoriteten vore svår att uppnå för överbefälhavaren.⁶⁹ Därmed kan det konstateras att marinförvaltningen var ett utav dem myndigheter som motsatte sig förslaget. Med detta instämde även stationsbefälhavaren vid Stockholms örlogsstation, befälhavande amiralen i Karlskrona och marinöverläkaren.⁷⁰

Generalfältygmästaren och artilleriinspektören framförde ännu ett skäl till varför inrättande av överbefälhavarämbetet i fred inte var önskvärt. Eftersom försvarsorganisationen och personalfördelningen inom försvaret inte är densamma i fredstid som i krigstid ansågs tillsättandet av en överbefälhavare i fred omotiverat. Likaså var de tveksamma till att samma person skulle vara lämpad för både krigsförberedelsearbete och ledning i krigstid. Dessutom la artilleriinspektören till likt arméförvaltningen att överbefälhavarens föreslagna uppgifter bör undersökas och problematiseras. Inspektören påpekade att den föreslagna skyldigheten att yttra sig över försvarsgrenschefernas anslagsäskanden kunde äventyra den fria prövningen av ärenden som bör åligga regeringen.⁷¹

Vidare delade chefen för fortifikationen, marinstabschefen och chefen för kustflottan samma åsikt kring tillsättandet av en överbefälhavare i fred. Chefen för fortifikationen tillade även att de av kommissionen föreslagna försvarsstabsuppgifter istället skulle fördelas på försvarsgrensstaberna.⁷² I detta uttalande framgår inga vidare åsikter eller motiveringar och därav tolkas detta uttalande som ett motsättande gentemot inrättande

⁶⁸ Kungl. Maj:ts proposition nr 225. https://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/proposition/kungl-majts-proposition-nr-225_DX30225b1, Hämtad: 2021-12-30, s. 9

⁶⁹ Ibid, Hämtad: 2021-12-30, s. 31

⁷⁰ Ibid, Hämtad: 2021-12-30, s. 36

⁷¹ Ibid, Hämtad: 2021-12-30, s. 26-27

⁷² Ibid, Hämtad: 2021-12-30, s. 27

av en försvarsstab. Eftersom försvarsgrensstaberna skulle tilldelas försvarsstabens planerade uppgifter blev en samlad försvarsstab onödig.

Marinstabschefen ställde sig kritisk mot både kommissionens förslag om tillsättande av en försvarsstab och en överbefälhavaren i fred. Försvarskommissionens framförda argument var att det fanns ett behov av enhetlig militär krigsförberedelse, planläggning av gemensamma operationer samt en enhetlig utbildning som skulle kunna uppnås genom framlagda förslag. Marinstabschefen ansåg att dessa mål lättare kunde uppnås genom organiserad samverkan. Han menade att förslaget endast bidrog med otydlig ansvarsfördelning och berövade försvarsgrenscheferna delar av var sina staber. En gemensam försvarsstab ansåg han även bara leda till dubbelarbete och fördröjning inom stabsarbetet. Den otydliga ansvarsfördelningen kunde leda till konflikter inom försvarsledningen vilket i sin tur kunde leda till att överbefälhavaren även blev till besvär för försvarsministerns verksamhet. Vid meningsskiljaktigheter i viktiga frågor mellan dessa parter kunde överbefälhavaren mista sin betydande auktoritet. Med fortsatt långt gående hypotes skulle detta i värsta fall leda till att personen byttes ut till en med regeringen likatänkande person. Efter denna framläggning är det tydligt att en överbefälhavare i fred skulle bidra till mer skada än nytta och eftersom en stor försvarsstab inte skulle fungera utan en överbefälhavare blev även en försvarsstab i fred oönskad enligt marinstabschefen.⁷³

Chefen för kustflottan höll sig kortfattad men det framgick att han också tyckte en överbefälhavare i fred skulle orsaka skada i vissa hänseenden.⁷⁴ Någon djupgående motivering eller egen kontraposition presenterade han inte. Däremot bidrog generalintendenten med förslag på hur försvarsledningen skulle utformas. Intendenten menade att svårigheten med det föreslagna överbefälhavarämbetet skulle vara att uppfylla kravet på att bemästra det tilldelade omfattande arbetsområdet samtidigt som personen skulle samverka mellan och ena samtliga försvarsgrenar. Istället föreslog han tillsättande av en försvarsstabschef som tillsammans med samtliga försvarsgrenschefer samverkar med komplettering av ett försvarsutskott.⁷⁵ På så sätt

⁷³ Kungl. Maj:ts proposition nr 225. https://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/proposition/kungl-majts-proposition-nr-225_DX30225b1, Hämtad: 2021-12-30, s. 32-34

⁷⁴ Ibid, Hämtad: 2021-12-30, s. 35

⁷⁵ Ibid, Hämtad: 2021-12-31, s. 27-28

skulle överbefälhavarens arbetsområde fördelas mellan föreslagna parter och samverkan lättare underhållas.

Som det har framgått i Klaus-Richard Böhmes tidigare forskning förde militären ofta en intensiv debatt i centraliseringsfrågan vilket även framgår i undersökningen av denna debatt. Trots att regeringen kunde anlita militära experter för att få hjälp i försvarsfrågorna var försvarsmyndigheterna ofta oeniga. Det är därav inte förvånansvärt att det framgår oenigheter i denna debatt. Trots att deltagarna vid sammanträdet 27 mars 1936 endast diskuterade försvarskommissionens förslag skiljer sig uppfattningarna i hög grad från dem presenterade i Ny Militär Tidskrift.

En debattdeltagare som däremot inte motsatte sig försvarskommissionens förslag lika bestämt var bland andra inspektören för militärläroverken. På grund av att det inte fanns någon försvarsledning som representerade försvarets gemensamma mål enade han sig med försvarskommissionens förslag om behovet av centraliserad militärledning. Därav förstod han att det var önskvärt att ha en överbefälhavare högst upp i ledningen. Inspektören menade dock att en sådan person redan fanns och att det var chefen för försvarsdepartementet. Däremot hade försvarsdepartementschefen även andra uppgifter än överbefälhavaren skulle haft, och menade då istället att det borde finnas någon bättre lösning på samverkansfrågan. Utöver det menade han att ledarens uppgift hade varit olika i fred och i krig och konstaterade därefter att en överbefälhavare i fred inte vore lämplig. I händelse av fara för krig borde dock Kungl. Maj:t ha rätt att tillsätta en överbefälhavare redan före mobilisering.⁷⁶ Även fast inspektören inte ansåg försvarskommissionens förslag vara felfritt förstod han till stor del hur kommissionen hade resonerat och motsatte sig därav inte hela förslaget.

Även inspektören för trängen och kommandanten i Bodens fästning ställde sig tvekan till en överbefälhavare i fred men avfärdade inte förslaget fullständigt. Inspektören för trängen fokuserade i sitt uttalande på vem överbefälhavaren skulle vara och vilka egenskaper den skulle ha, hur denna förändring skulle påverka andra befälsmyndigheter samt möjliga svårigheter med förslaget. Efter diskuterandet av olika synpunkter valde han att inte ansluta sig till kommissionens förslag att tillsätta

⁷⁶ Kungl. Maj:ts proposition nr 225. https://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/proposition/kungl-majts-proposition-nr-225_DX30225b1, Hämtad: 2021-12-31, s. 29-30

en överbefälhavare men anslöt sig till förslaget om upprättandet av en försvarsstab som skulle sköta det operativa krigsförberedelsearbetet. Ledaren för denna stab skulle vara försvarsstabschefen och denne skulle ha liknande uppgifter som den föreslagna överbefälhavaren.⁷⁷ Kommendanten i Bodens fästning förblev däremot tvekande genom hela sammanträdet. Han framförde både styrkor och svagheter med tillsättande av en överbefälhavare men valde att inte yrka bifall eller avslag.⁷⁸ Detta ställningstagande skilde sig från resterande framförda i debatten men visar tydligt på dess meningsskiljaktigheter som fanns inom militären.

Några debattdeltagare som däremot anslöt sig till försvarskommissionens förslag likt styrelsen i Ny Militär Tidskrift var chefen för generalstaben, inspektören för infanteriet, militärbefälhavaren för Övre Norrland, militärbefälhavaren på Gotland, inspektören för kavalleriet, chefen för östra brigaden, chefen för kustartilleriet, kommendanten i Vaxholms fästning, chefen för flygvapnet och flygstyrelsen. Sammanfattat ansåg de att det var väl motiverat med en gemensam försvarsstab som arbetar mot gemensamma mål med hjälp av en överbefälhavare som redan i fred skulle ha möjlighet att förbereda sig inför sin uppgift i krig samt planera och organisera krigsförberedelsearbetet.⁷⁹ Militärbefälhavaren för övre Norrland och militärbefälhavaren på Gotland tillade dock att det hade varit önskvärt att tillsätta ett försvarsråd som skulle bidra med rådgivning till försvarsledningen.⁸⁰ Utöver detta tillägg var dessa parter överens om att försvarskommissionens förslag var rimligt och borde godkännas av samtliga parter.

Generalstabschefen ställningstagande i frågan om upprättande av en försvarsstab och överbefälhavare återspeglade inte den medvetenhet generalstaben hade i Arvid Cronenbergs artikel *Säkerhetspolitik och krigsplanering: Huvudlinjer i arméns operativa planering 1906-1945*. Cronenberg skrev att generalstaben var medveten om 1937 års krigsplanläggningens bräckliga formella auktoritet. Anledningen till att chefen inte kommenterade detta vid sammanträdet kan förmodas berodde på att denna svaghet inte hade upptäckts ännu, chefen ville uppnå enighet i frågan och därav

⁷⁷ Kungl. Maj:ts proposition nr 225. https://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/proposition/kungl-majts-proposition-nr-225_DX30225b1, Hämtad: 2021-12-31, s. 30-31

⁷⁸ Ibid, Hämtad: 2021-12-31, s. 28-29

⁷⁹ Ibid, Hämtad: 2021-12-31, s. 25-37

⁸⁰ Ibid, Hämtad: 2021-12-31, s. 31

undvek att uppmärksamma detta eller att det rådde meningsskiljaktigheter inom generalstaben och chefen valde att endast representerade sina åsikter.

4.3 Åsiktslinjer

Hans Trygger var den enda högerpolitikern som vid sammanträden uttryckte att det var önskvärt med en överbefälhavare i fred. Trots att andra högerpolitiker motsatte sig detta var samtliga för upprättandet av en försvarsstab. Detta ställningstagande stämmer överens med den *säkerhetspolitiska linjen* Klas Åmark presenterade i sin bok. Den *säkerhetspolitiska linjen* ville uppnå ständig beredskap och en åtgärd som möjliggjorde närmandet gruppens mål var att upprätta en försvarsstab som skulle verka krigsförberedande. Dessutom ville samtliga högerpolitiker stärka försvarsgrenarna. Trygger uttalade sig om behovet av ökad samverkan, motionen 381 menade att det krävdes en förstärkning av landets försvarsresurser som skulle fördelas på samtliga försvarsgrenar samt Borell, von Geijer och Tham yrkade på den föreslagna stora försvarsstaben. Samtliga uttalanden syftade på att stärka försvarsgrenarna. Likaså var även landets neutralitet ett återkommande argument för upprustningskravet. Även detta visar att den *säkerhetspolitiska linjen* som präglade svensk försvarsdebatt 1938-39 var framträdande i debatten förd 1936. Dock rådde det oenighet inom partiet. Bagge och Borell enades inte med högerpartiets reservation. Istället yrkade de på en ökad samverkan mellan försvarsgrenarna. Att oenighet förekom i debatten 1936 går i linje med Åmarks beskrivning av gruppen eftersom det även under 1938-39 förekom meningsskiljaktigheter inom gruppen.

Till skillnad från ovan framförda överensstämmelsen mellan undersökningen och Klas Åmarks slutsatser var *isolationslinjen* framträdande även inom bondeförbundet samt var folkpartiledarens uttalanden karaktäristiska med andra åsiktslinjer. Felix Hamrin yrkade på större försvarsstab vilket inte var helt likt *isolationslinjens* idé om att det inte behövdes ett starkt försvar. Dock är det möjligt att han yrkade på detta på grund av samma princip som *isolationslinjen* hade om att hotets styrka skulle påverka försvaret omfattning och utformning. Vidare valde både Hamrin och Hansén att inte framföra motsättningar vid sammanträdet för att ena befolkningen i försvarsfrågan. *Isolationslinjen* delade tanken om behovet av enighet. Något som däremot inte går i linje med åsiktslinjerna från försvarsdebatten 1938-39 var att Hamrins motion var lika lydande som bondeförbundets Persson i Bramstorps motion. Vissa delar av

motionerna liknade isolationsgruppens idé medan andra delar påminde om självständighetsgruppens verklighetsuppfattning om landets begränsade resurser. Även bondeförbundspolitikern Westman framförde åsikter som till viss del liknade *isolationslinjen* och till viss del *självständighetslinjen*. Han menade att hotets styrka skulle styra försvaret och beklagade att det inte hade uppstått samförstånd i försvarsfrågan. Dessutom menade han att det fanns ett behov av ett försvar som snabbt kunde upprusta, vilket går i linje med självständighetsgruppens tanke.

Dessa parti- och linjeöverskridanden var dock inte oväntade eftersom *isolationslinjen* och *självständighetslinjen* på många plan hade liknande idéer om hur försvarets skulle utformas.

Självständighetslinjen blev dock inte framträdande hos alla socialdemokraters uttalande. I statsministerns tal kunde inte några självständighetstankar utläsas medan Ivar Vennerström yttrade sig om både elasticitetsteorin och neutralitetspolitiken. Han påstod att försvarsstabens uppgifter borde anpassas efter bland annat rådande omständigheterna och därav inte vara bestämda eller bindande. Han höll även med kommissionens motivering för den nya försvarsorganisationen som menade att försvaret skulle vara kapabelt att hävda landets neutralitet. Även Åkerberg påpekade vikten av att hävda sin neutralitet. Doktrinen om verklighetsuppfattningen om landets begränsade försvarsresurser uppmärksammades endast inom partiet av Nilsson i Malmö som yrkade på en mindre försvarsstab som även skulle vara lättare att hantera. Under debatten blev oenigheter inom partiet framträdande vilket blev återkommande under försvarsdebatten 1938-39.

Vilka militärer som representerade dem olika åsiktslinjerna framgår inte i Åmarks bok. Men baserat på linjernas kännetecken förväntades det vara möjligt att analysera vilka grupper olika militärer förmodligen tillhörde. Detta har däremot visat sig vara svårare än förväntat. Det som var möjligt att utläsa var att styrelsen i Ny Militär Tidskrift ville upprätta en stor försvarsstab och överbefälhavare i fred för att samverka mellan grenarna. En överbefälhavare i fred skulle möjliggöra lätt övergång från fred till krig, som var önskvärt även hos självständighetsgruppen. Denna åtgärd menade de skulle stärka försvaret och möjliggöra skyddandet och hävdandet av den svenska neutraliteten. Anledningen till denna försvarsreform var enligt dem det ovissa

och oroliga läget i världen. Hävdandet av sin neutralitet och anpassning till krigsriskerna går i linje med självständighetsgruppens tankar.

Marinförvaltningen, stationsbefälhavaren vid Stockholms örlogsstation, befälhavande amiralen i Karlskrona och marinöverläkaren motsatte sig tillsättande av en överbefälhavare med motiveringen att det var mer ekonomiskt och gynnsamt att istället tillsätta försvarsgrenschefer som kan öka samarbetet mellan försvarsgrenarna. Även denna motivering är igenkännbar i självständighetsgruppens doktrin om verklighetsuppfattningen om landets begränsade resurser. Detta är dock inte en slutsats utan tvivel eftersom den ekonomiska motiveringen inte behöver bero på dem begränsade resurserna.

Baserat på generalfälttygmästarens, artilleriinspektörens och inspektören för militärläroverkens uttalande ville de inte uppnå ständig beredskap som den säkerhetspolitiska gruppen yrkade. De motsatte sig tillsättandet av en överbefälhavare i fred eftersom försvarsorganisationen och personalfördelningen inte var densamma i fred som i krig. Ville de uppnå ständig beredskap skulle de förespråkat att organisationen och personalfördelningen hade varit densamma oavsett situation. Det är dock inte möjligt att utifrån uttalandet säkerställa vilken åsiktslinje de tillhörde eller skulle tillhört kommande åren.

Inspektören för militärläroverken uttryckte även andra tankar som motsatte sig *säkerhetspolitiska linjen*. Han yrkade på att Kungl. Maj:t borde ha rätt att tillsätta en överbefälhavare vid fara för krig eftersom en sådan inte var önskvärd under fredstid. Detta betyder att han förespråkade ett försvar som utformades baserat på krigsriskerna, liksom isolationsgruppens och självständighetsgruppens idé.

Resterande militära uttalanden kunde inte kopplas till någon åsiktslinje.

5. Avslutning

5.1 Slutsatser

Syftet med denna uppsats har varit att undersöka vilka åsikter, skiljelinjer och argument som framfördes av politiker och militären i debatten kring centraliseringen av militärledningen 1936. Förslaget om upprättandet av försvarsstaben och

överbefälhavarämbetet debatterades utifrån tre centrala propositioner: försvarskommissionens, regeringens och särskilda utskottets. Regeringspropositionen och särskilda utskottets förslag var svar på försvarskommissionens framlagda förslag. Vissa politiker svarade på förslagen med egna motioner som till stor del överensstämde med delar av förslagen, medan andra valde att inte framföra sina meningsskiljaktigheter för att uppnå enighet i försvarsfrågan. Det som debatterades mest var om det vore gynnsamt med en överbefälhavare i fredstid eller om någon annan ledningsstruktur lämpade sig bättre samt försvarsstabens omfattning.

Ett utav dem huvudsakliga argumentationslinjerna har varit att en överbefälhavare i fredstid skulle bidra till samverkan mellan försvarsgrenarna, möjliggöra ett gemensamt krigsförberedelsearbete och förbereda överbefälhavaren inför krigstid. Motsatta argument som har varit centrala i debatten har varit att en överbefälhavare i fredstid skulle orsaka mer skada än nytta inom försvaret och att dess uppgifter borde skötas av staben, myndigheter eller andra mer passande parter. Likaså bestod diskussionen gällande försvarsstabens omfattning av två tydliga motsatser. Försvarskommissionen föreslog en stor försvarsstab vilket vann mest röster med motiveringen att en mindre försvarsstab skulle förhindra det tänkta krigsförberedelsearbetet samt att det oroliga världsläget krävde upprustning och samverkan. Medan regeringens förslag om en mindre försvarsstab motiverades med att den var lättare att hantera.

Skillnaderna mellan politikernas och militärens ställningstagande var inte omfattande eftersom det fanns delade meningar hos båda parter. Det bör dock uppmärksammas att den skillnad som kan utläsas är att militären vid sammanträdet 27 mars 1936 endast diskuterade och tog ställning till försvarskommissionens förslag. Trots detta uppvisades meningsskiljaktigheter inom militären och inom försvarsgrenarna.

Slutsatsen som kan dras gällande teorin är att de tre viktigaste åsiktslinjerna Åmark konstaterade präglade försvarsdebatten 1938-39 återfinns till viss del inom försvarsdebatten 1936. Skillnaden är dock att åsiktslinjernas tankar och idéer som återfinns inte följde den tydliga grupperingen som Åmark presenterade. Detta berodde förmodligen på att grupperingarna inte hade bildats ännu.

5.2 Vidare forskning

För att vidare fylla den forskningslucka historiker lämnat och bidra till ny förståelse kring Sveriges förändrade försvarspolitik vid slutet av 1930-talet är det av intresse att undersöka resterande riksdagsmaterial som finns på försvarsdebatten 1936. Ett annat förslag på hur forskningsluckan kan fyllas är att undersöka opinionsbildningen som fanns i svenska tidskrifter. Den undersökningen kan vidare pröva uppsatsens teori för att undersöka om åsiktslinjerna återfanns tidigare inom de tidningar Klas Åmark nämner.

För att förstå vilken betydelse Åmarks konstaterade åsiktslinjer hade för den svenska försvarspolitikerna vore det givande att undersöka hur långt efter 1939 dessa åsiktslinjer fortfarande framträdde i försvarsdebatter. Ser vi tendenser av dessa åsiktslinjer än idag och när började andra åsiktslinjer växa fram?

6. Källförteckning

6.1 Tryckta källor

Motion 1936:756 Andra kammaren. https://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/motion/motioner-i-andra-kammaren-nr-756_DX2O756

Motion 1936:381 Första kammaren. https://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/motion/motioner-i-forsta-kammaren-nr-381_DX2C381

Ny Militär Tidskrift 9. årgången, Stockholm: Klara Civiltryckeri A.-B., 1936

Proposition 1936:225. Kungl. Maj:ts proposition nr 225.
https://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/proposition/kungl-majts-proposition-nr-225_DX30225b1

Riksdagens protokoll 1936:41. https://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/protokoll/riksdagens-protokoll_DX9C41

Särskilda utskottets utlåtande 1936:Säru1. https://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/arende/utlatande/sarskilda-utskottets-utlatande-nr-1_dx10s%C3%A4ru1b1

6.2 Referenslitteratur

Böhme, Klaus-Richard, ”Huvuddragen i svensk försvarspolitik 1925-1945”, i *Neutralitet och försvar. Perspektiv på svensk säkerhetspolitik 1809-1985*, Bo Hugemark (red.), s. 166-184, Stockholm: Militärhistoriska Förlaget, 1986

Cronenberg, Arvid, ”Från vasatid till andra världskriget”, i *Arméns ledning från vasatid till nutid*, Lennart Rönnberg (red.), s. 9-124, Stockholm: PROBUS Förlag HB, 1995

Cronenberg, Arvid, ”Säkerhetspolitik och krigsplanering. Huvudlinjer i arméns operativa planering 1906-1945”, i *Neutralitet och försvar. Perspektiv på svensk säkerhetspolitik 1809-1985*, Bo Hugemark (red.), s. 44-165, Stockholm: Militärhistoriska Förlaget, 1986

Danius, Lars, *Samhället och Försvaret. Återblick på svensk försvarspolitik 1809-1955*, Uppsala: Bokförlaget Medborgarskolan, 1956

Huldt, Bo K.A., "Svensk nedrustnings- och säkerhetspolitik från tjugotal till åttiotal", i *Neutralitet och försvar. Perspektiv på svensk säkerhetspolitik 1809-1985*, Bo Hugemark (red.), s. 185-219, Stockholm: Militärhistoriska Förlaget, 1986

Johansson, Alf W. och Norman, Torbjörn, "Den svenska neutralitetspolitiken i historiskt perspektiv", i *Neutralitet och försvar. Perspektiv på svensk säkerhetspolitik 1809-1985*, Bo Hugemark (red.), s. 11-43, Stockholm: Militärhistoriska Förlaget, 1986

Oredsson, Sverker, *Svensk rädsla. Offentlig fruktan i Sverige under 1900-talets första hälft*, Lund: Nordic Academic Press, 2001

Åmark, Klas, *Makt eller Moral. Svensk offentlig debatt om internationell politik och svensk utrikes- och försvarspolitik 1938-1939*, Stockholm: Allmänna Förlaget, 1973